

УДК 378.147:[37.011.3-051:57]

ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ДО АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ

І. В. Кушакова

ORCID 0000-0002-5361-5186

І. Ю. Курільченко

ORCID 0000-0001-9602-5365

А. Гордієнко

ORCID 0000-0002-5525-8557

Реформування сучасної системи освіти, запровадження Нової української школи, зумовлені цим зміни в навчально-виховному процесі, використання новітніх технологій і методів навчання висувають нові вимоги до підготовки педагогічних кадрів, в тому числі – до професійної компетенції вчителів біології.

Завдання нашого дослідження – з'ясувати, в чому полягає сутність поняття «готовність учителя біології до формування в учнів пізнавальних інтересів», а також компоненти такої готовності.

Ми визначаємо готовність учителя біології до формування в учнів пізнавальних інтересів як інтегральне особистісне новоутворення, яке включає систему філософських, психолого-педагогічних, спеціальних наукових, методичних знань, умінь і навичок з організації означеного виду діяльності та виникає в результаті певного досвіду і ґрунтується на формуванні позитивного ставлення, усвідомленні мотивів і потреб у даній діяльності та проявляється у конкретних діях.

У структурі названого ставлення можна виділити мотиваційний, змістовий, операційний, рефлексивний компоненти.

Кожному з компонентів професійної готовності майбутнього вчителя біології до формування в учнів пізнавальних інтересів відповідає сукупність показників, якою даний компонент характеризується.

Таким чином, нами окреслений цілий комплекс якостей, які повинен мати сучасний педагог для виконання функції формування пізнавальних інтересів учнів до біології. Він слугуватиме основою для

створення сучасної моделі підготовки спеціалістів до даного виду діяльності.

Ключові слова: професійна готовність вчителя, структура готовності вчителя до формування пізнавальних інтересів учнів, пізнавальний інтерес, формування інтересу до вивчення біології.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Реформування сучасної системи освіти, запровадження Нової української школи, зумовлені цим зміни в навчально-виховному процесі, використання новітніх технологій і методів навчання висувають нові вимоги до підготовки педагогічних працівників, в тому числі – до професійної компетенції вчителів біології.

Сучасний процес підготовки вчителів не завжди і не в усьому забезпечує очікуваний рівень готовності майбутніх спеціалістів до успішної професійної діяльності.

Молодий вчитель біології, що приходить до школи відразу після педагогічного закладу вищої освіти, стикається з цілою низкою проблем. Не найменшою серед них є проблема формування інтересів учнів до вивчення біології, оскільки останні дослідження вказують на досить низький рівень такого інтересу у великого відсотку учнів. Саме тому вченими ведеться інтенсивний пошук засобів, методів і форм організації навчального процесу в педагогічних вишах, які б дозволили отримати фахівців з належним рівнем готовності до вирішення цих проблем, у тому числі і до формування інтересів учнів у сфері біології.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідженню процесу підготовки майбутніх учителів присвячували свою увагу як вчені, так і практичні працівники освіти. Загальні питання підготовки фахівців-педагогів висвітлено в роботах О. Абдулліної, Б. Андрієвського, В. Бондаря, С. Гончаренка, М. Дяченка, К. Дурай-Новакової, І. Зязюна, Л. Кандиловича, О. Кучерявого, В. Лозової, В. Майбороди, Ю. Мальваного, О. Мороза, О. Павлютенкова, В. Семиченко, В. Сластьоніна, Т. Сущенко та ін. (Дяченко, Кандилович, 1976; Лозова, Троцько, 2002; Семиченко, 2000; Сластєнин, Мищенко, 1991).

Психолого-педагогічні аспекти проблеми, що розглядаються, знайшли відображення в роботах Л. Виготського, І. Беха, Н. Кузьминої, О. Щербакова (Бех, 2015; Кузьміна, 1970).

Питання формування, розвитку і активізації пізнавальних інтересів учнів цікавили і продовжують цікавити багатьох авторів: Л. Занкова, Б. Коротяєва, І. Лернера, В. Майбороду, Н. Морозову, В. Онищука, О. Пехоту, В. Сухомлинського, І. Харламова, Т. Шамову, Г. Щукіну та ін.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. Отже, проблема підготовки педагога досить широко висвітлена у психолого-педагогічних творах. Проте публікації останнього часу майже не торкаються питання підготовки майбутніх учителів біології до формування в школярів пізнавального інтересу, зокрема до вивчення живої природи. Тим не менше, від прагнення вчителів впливати на становлення інтересів учнів до біології, врахування ними у викладацькій та науковій роботі з учнями досягнень сучасної педагогічної науки залежить якість знань дітей, уважне ставлення їх до об'єктів і явищ природи, вірне усвідомлення її закономірностей і, як наслідок, зниження напруження у стосунках людини й природи. Тому на особливу увагу заслуговує з'ясування умов успішної підготовки майбутніх учителів біології до формування пізнавальних інтересів школярів, окреслення напрямків такої діяльності для викладачів відповідних закладів вищої освіти.

Постановка завдання. Завдання нашої роботи – визначити сутність поняття «готовність учителя біології до формування в учнів пізнавальних інтересів», а також компоненти такої готовності.

Виклад основного матеріалу. Не дивлячись на значну кількість робіт педагогів, психологів, фізіологів з питання готовності до діяльності, єдиного та вичерпного визначення даного поняття поки не сформульовано.

Учені трактують готовність як установку, наявність здібностей, специфічний психічний стан. Також дослідники визначають це поняття як складне особистісне утворення, властивість особистості.

На погляд Л. Кандибовича і М. Дяченка, готовність – це психологічна передумова ефективності діяльності, вони вважають її «цілеспрямованим проявом особистості, яке містить її принципи, погляди, стосунки, мотиви, емоції, вольові та розумові властивості, знання, вміння, навички, установки, спрямованість на певні дії» (Дяченко, Кандибович, 1976).

Не зважаючи на наявність такого розмаїття поглядів на визначення даного поняття, дослідників поєднує думка, що готовність до професійної діяльності є цілісним утворенням із комплексною будовою (Бех, 2015; Дяченко, Кандибович, 1976; Кузьміна, 1970).

Л. Кандибович і М. Дяченко виділяють у структурі готовності такі компоненти:

- 1) позитивне відношення до певної професії;
- 2) темперамент, здібності, риси характеру, що відповідають вимогам діяльності;
- 3) відповідні знання, вміння, навички;

- 4) стабільні, важливі для свого фаху властивості сприйняття, уваги, мислення, вольових і емоційних процесів (Дяченко, Кандибович, 1976).

Дослідники вважають, що готовність виражається через професійну налаштованість особистості, позитивне відношення до роботи вчителя, високий рівень оволодіння педагогічними компетентностями, морально-етичні риси, самостійність при вирішенні педагогічних завдань, прагнення до саморозвитку у професії.

У численних працях вчених показано кореляцію між діяльністю молодих педагогів, процесом їх навчання та станом готовності до вчительської діяльності: підготовка є засобом формування готовності до діяльності, готовність же характеризує якість підготовки, що перевіряється на практиці. Діяльність виступає як мета підготовки, але в той же час відіграє роль її налагодження і корекції.

Основними компонентами структури людської діяльності є її мета, мотиви і способи здійснення. Мета – це уявний результат діяльності, мотив – спонування до діяльності, способи – це прийоми, операції, за допомогою яких досягається мета.

За думкою психологів, готовність до професійної діяльності є метою довготривалого процесу підготовки фахівця. Цей процес забезпечується професійною орієнтацією, професійним відбором, власне професійною підготовкою та професійною адаптацією спеціаліста. Таким чином, у процесі формування професійної готовності до діяльності вчені виділяють два моменти. Початковий момент цього процесу вони пов'язують з професійною орієнтацією, а головний – з навчанням особистості в умовах спеціально організованої підготовки, яка передбачає озброєння її загальнонауковими знаннями та навичками, необхідними для розв'язання функціональних та виробничих завдань, пробудження комплексу особистих якостей, які гарантують психологічну стійкість та готовність до роботи за своєю спеціальністю.

В. Семиченко вважає, що «процес професійної підготовки об'єктивно являє собою підведення тих, хто навчається, під необхідний суспільству стандарт (модель), який є системою нормативних вимог. Ця нормативність охоплює не тільки результат, а й характер організації діяльності» (2000).

М. Дяченко та Л. Кандибович притримуються думки, що модель – це узагальнений зразок спеціаліста, якого вища школа повинна випустити зі своїх стін, і цей зразок повинен відповідати всім вимогам, що висувуються до нього існуючою практикою, а також мати потенціал, що забезпечить йому успішне функціонування в майбутньому (1976).

В. Безпалько та Ю. Татур вважають модель спеціаліста і метою для побудови процесу підготовки, і критерієм для оцінки якості його підготовки. За твердженням вчених, моделі призначені для того, щоб дати вищу уявлення про те, як готувати, до чого готувати і для чого готувати спеціаліста.

У публікаціях з педагогіки все частіше поширюється думка, що метою підготовки майбутнього вчителя є накопичення його професійного потенціалу (Підласий, Трипольська, 1998). Цього поняття торкаються різноманітні дослідження в сфері підготовки педагогічних кадрів, при цьому вважають, що творчий потенціал учителя перш за все характеризується проявом творчих здібностей особистості, відзначають також, що педагогічний творчий потенціал – це цілісна особистісна характеристика, і до основних її якостей належить творчо-перетворююче відношення до педагогічної дійсності й прагнення до самореалізації. Частина авторів притримується думки, що потенціал учителя проявляється в його здатності підходити до професійної діяльності нестандартно, шукати і знаходити найбільш оптимальні шляхи вирішення педагогічних проблем; такий потенціал розвивається на основі накопиченого соціального досвіду, навичок, постійного самовдосконалення.

Отже, під професійним потенціалом педагога розуміють наявні та скриті резерви вчителя відносно педагогічної роботи, особистісні й професійні якості, що виявляються у активній його діяльності.

Структуру професійного потенціалу відображає професіограма – модель спеціаліста, що створюється для уяочення мети процесу підготовки фахівця і визначає критерії оцінки якості підготовки (Сластєнин, Мищенко, 1991).

Таким чином, професіограма включає в себе опис виконуваних спеціалістом даного профілю функцій, на основі якого складається підсумковий перелік психологічних, фізичних, організаційних вимог до нього. Модель узагальнює характерні для даної галузі діяльності якості, знання і вміння, що забезпечують успішне виконання професійних обов'язків.

Аналізуючи роботи останнього періоду з проблем підготовки фахівців до різних видів педагогічної діяльності, ми з'ясували, що різні дослідники виділяють різні компоненти професійної готовності майбутніх вчителів. Більшість авторів за основу структури готовності беруть мотиваційний (афективний, особистісний), змістовий (когнітивний, гностичний) та діяльнісний (операційний, технологічний, практичний, виконавчий) компоненти. Деякі дослідники додають до них ще й рефлексивний (оцінний) компонент, і ми вважаємо це доцільним, оскільки однією з

передумов успішної діяльності людини є спроможність до адекватної самооцінки. На нашу думку, виділення надто великої кількості компонентів є недоречним, оскільки вони повністю або частково перекривають один одного. Тому в структурі готовності майбутніх учителів біології до формування в учнів пізнавальних інтересів ми виділяємо мотиваційний, змістовий, операційний, рефлексивний компоненти.

Мотиваційний компонент створює базу для прояву інших компонентів. В. Сластєнин, Н. Кузьміна та інші в своїх роботах показали, що провідними мотивами для будь-якого виду педагогічної діяльності є особистісні. Особистісні мотиви характеризуються ставленням, а також інтересом до діяльності: особистісні мотиви – це інтереси в дії. Якщо майбутній учитель позитивно ставиться до діяльності педагога та проявляє інтерес до неї, ця робота стає для нього необхідною. Ставлення вчителя до діяльності з формування в учнів пізнавальних інтересів до біології проявляється в розумінні значення цієї діяльності в навчально-виховному процесі, в інтересі до неї.

Змістовий компонент характеризується наявністю знань про пізнавальний інтерес і шляхи його становлення в навчально-виховному процесі, а саме про сутність інтересу до біології, структуру цього явища, динаміку його розвитку, умови й методи формування.

Проте педагогічні знання майбутнього учителя завжди реалізуються у формі практичних умінь, оскільки знання завжди є елементом певної діяльності. Тому педагогічні уміння є складовою частиною готовності вчителя формувати у школярів інтерес до вивчення біології. Звідси операційний компонент – це педагогічні уміння, необхідні для розвитку інтересів учнів до біології: вміння організувати таку роботу, використовувати різні форми й методи вивчення живої природи для стимулювання інтересів дітей до названого предмету, аналізувати та проводити корекцію своєї роботи.

Рефлексивний компонент характеризується володінням уміннями самооцінки, самовдосконалення і самостійного визначення напрямків формування інтересів школярів у галузі біології. Оскільки поведінку людини програмує «Я»-концепція (сукупність усіх уявлень про себе), її гнучкість є важливою характеристикою особистості і, зокрема, розвитку її педагогічних умінь. У цілому рефлексивний компонент розуміється як елемент психологічного блоку, необхідний для здійснення самокорекції і самоаналізу.

У нашій роботі ми виходили з того, що визначені компоненти (мотиваційний, змістовий, операційний, рефлексивний) взаємопов'язані та формуються неподільно й цілісно.

Таким чином, процес підготовки вчителя біології до діяльності з формування пізнавальних інтересів школярів можна вважати комплексом послідовних та цілеспрямованих перетворень у його психологічній та професійній сферах. Тому готовність майбутніх педагогів до формування в учнів пізнавальних інтересів у галузі біології ми визначаємо як інтегральне особистісне новоутворення, що включає систему психолого-педагогічних, філософських, спеціальних наукових, методичних знань, умінь і навичок щодо організації даного виду діяльності та з'являється в результаті певного досвіду і базується на формуванні позитивного ставлення, усвідомленні мотивів і потреб у такій діяльності та виявляється у конкретних діях.

Висновки. Отже, нами визначений комплекс рис та якостей, які повинні бути у сучасного педагога для здійснення функції формування в школярів пізнавальних інтересів до біології. Він буде служити підґрунтям для створення сучасної моделі підготовки фахівців до такої діяльності, що є метою наших наступних досліджень.

Література

1. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск : Изд-во БГУ, 1976. 176 с.
2. Кузьмина Н. В. Проблемы профессиональной подготовки специалистов в вузах. *Проблемы отбора и профессиональной подготовки специалистов в вузах.* Ленинград : Знание, 1970. С. 47-61.
3. Підласий І., Трипольська С. Формування професійного потенціалу як мета підготовки вчителя. *Рідна школа.* 1998. №1. С.3-8.
4. Слостенін В. А., Мищенко А. И. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя. *Сов. педагогика.* 1991. №10. С. 79-84.
5. Семиченко В. А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід? / за ред. А. І. Зязюна. Київ : Випол, 2000. 636 с.
6. Бех І. Д. Особистість у контексті орієнтирів розвивального виховання. *Іноватика у вихованні.* 2015. Вип. 1. С. 7-13.
7. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Харків : ОВС, 2002. 400 с.

References

1. D'yachenko, M. I., & Kandybovich, L. A. (1976). *Psikhologicheskiye problemy gotovnosti k deyatel'nosti. [Psychological problems of readiness for action].* Minsk: Izd-vo BGU (rus).
2. Kuz'mina, N. V. (1970). Problemy professional'noy podgotovki spetsialistov v vuzakh [Problems of professional training of specialists in universities]. *Problemy otbora i professional'noy podgotovki spetsialistov v vuzakh,* 47-61. Lenangrad: Znaniye (rus).

3. Pidlasyy, I., & Trypol's'ka, S. (1998). Formuvannya profesijnoho potentsialu yak meta pidhotovky vchytelya [Formation of professional potential as a goal of teacher training]. *Ridna shkola, #1,* 3-8. (ukr).
4. Slastonin, V. A., & Mishchenko, A. I. (1991). Professional'no-pedagogicheskaya podgotovka sovremennogo uchitelya [Professional and pedagogical training of a modern teacher]. *Sov. Pedagogika, #10,* 79-84 (rus).
5. Semychenko, V. A. (2000). *Priorytety profesijnoi pidhotovky: diyal'nisnyy chy osobystisnyy pidkhid? [Priorities for professional training: An Activity or Personality Approach?].* A. I. Zyazyun (Ed.). Kyiv: Vipol (ukr).
6. Bekh, I. D. (2015). Osobystist' u konteksti orijentyriv rozvyval'noho vykhovannya [Personality in the context of guidelines for developmental education]. *Innovatyka u vykhovanni, #1,* 7-13 (ukr).
7. Lozova, V. I., & Trotsko, H. V. (2002). *Teoretychni osnovy vykhovannya i navchannya [Theoretical Foundations of Education and Training]:* navch. posib. 2-d ed., corrected and added. Kharkiv: OVS (ukr).

ПОНЯТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ К АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ УЧЕНИКОВ

И. В. Кушакова, И. Ю. Курильченко, А. Гордиенко

Реформирование современной системы образования, внедрение Новой украинской школы, обусловленные этим изменения в учебно-воспитательном процессе, использование новейших технологий и методов обучения предъявляют новые требования к подготовке педагогических кадров, в том числе – в профессиональной компетенции учителей биологии.

Задача нашего исследования – выяснить, в чем заключается сущность понятия «готовность учителя биологии к формированию у учеников познавательных интересов», выявить компоненты такой готовности.

Мы определяем готовность учителя биологии к формированию у учащихся познавательных интересов как интегральное личностное новообразование, которое включает систему философских, психолого-педагогических, специальных научных, методических знаний, умений и навыков по организации указанного вида деятельности, которое возникает в результате определённого опыта и основывается на формировании положительного отношения, осознании мотивов и потребностей в данной деятельности, и проявляется в конкретных действиях.

В структуре названного отношения можно выделить мотивационный, содержательный, практический, рефлексивный компоненты.

Каждому из компонентов профессиональной готовности будущего учителя биологии к формированию у учащихся познавательных интересов соответствует совокупность показателей, которой данный компонент характеризуется.

Таким образом, нами определен целый комплекс качеств, которые должен иметь современный педагог для выполнения функции формирования

познавательных интересов учащихся к биологии. Он послужит основой для создания современной модели подготовки специалистов к данному виду деятельности.

Ключевые слова: профессиональная готовность учителя, структура готовности учителя к формированию познавательных интересов учащихся, познавательный интерес, формирование интереса к изучению биологии.

THE CONCEPT OF PROFESSIONAL READINESS OF FUTURE TEACHERS OF THE BIOLOGY TO ENHANCE THE COGNITIVE INTERESTS OF SCHOOLCHILDREN

I. V. Kushakova, I. Kurilchenko, A. Gordienko

The reform of the modern education system, the introduction of a new Ukrainian school, the resulting changes in the educational process, the use of new technologies and teaching methods impose new requirements for the training of teaching staff, including in the professional competence of teachers of biology.

The task of our study is to find out what is the essence of the concept of «teacher's readiness to form students' interests in the field of biology», to identify the components of such readiness.

We define the readiness of the teacher of biology for the formation of students' cognitive interests as an integral personality neoplasm, which includes a system of philosophical, psychological and pedagogical, special scientific, methodological knowledge, abilities and skills in the organization of the specified type of activity and emerges as a result of certain experience and is based on the formation of a positive attitude, awareness of motives and needs in this activity and manifests itself in concrete actions.

In the structure of the named relationship can be identified motivational, meaningful, practical, reflective components.

Each of the components of the professional readiness of the future biology teacher to the formation of students' cognitive interests corresponds to a set of indicators, which this component is characterized by.

Thus, we have defined a set of qualities that should have a modern teacher to perform the function of formation of cognitive interests of students to biology. It will serve as a basis for the creation of a modern model of training for this type of activity.

Key words: Professional readiness of the teacher, structure of readiness of the teacher to formation of interests of pupils, cognitive interest, formation of interest to studying of biology.

Кушакова Ірина Валеріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної терапії, фізичного виховання та біології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: irakush@ukr.net.

Kushakova Irina Valeriivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Chair of Physical Therapy, Physical Education and Biology of the SHEI "Donbas State Pedagogical University" (Sloviansk, Ukraine). E-mail: irakush@ukr.net

Курільченко Ірина Юріївна – кандидат біологічних наук, доцент кафедри фізичної терапії, фізичного виховання та біології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: ksdslav@gmail.com

Kurilchenko Irina – Candidate of Biological Sciences, Associate Professor of the Chair of Physical Therapy, Physical Education and Biology of the SHEI "Donbas state pedagogical University" (Sloviansk, Ukraine). E-mail: ksdslav@gmail.com

Гордієнко Анастасія – студентка IV курсу ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: ksdslav@gmail.com

Gordienko Anastasia – a fourth-year student of the SHEI "Donbas state pedagogical University" (Sloviansk, Ukraine). E-mail: ksdslav@gmail.com

УДК 378.1

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЯК ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН XVIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

T. В. Модестова

ORCID 0000-0002-7345-4586

В статті розглянута проблема розвитку вищої освіти Великої Британії як історико-культурний феномен XVIII – першої половини XX століття. З'ясовано, що досліджуваний період умовно можна поділити на три етапи, кожен з яких характеризується унікальним контекстом та зумовлений специфічними факторами впливу. Охарактеризовано ключові риси, притаманні кожному з періодів: у XVIII столітті – підвищення привабливості університетів Шотландії для британських та закордонних студентів; протягом XIX століття – процес реформування англійських університетів; професіоналізація вищої освіти; у першій половині XX століття – початок переходу вищої освіти від елітарного до масового характеру; протистояння технократичної та гуманітарної культури в освітній галузі; пошуки шляхів об'єднання чотирьох націй Великої Британії на базі вищих освітніх закладів.

Визначено такі ключові фактори впливу: у XVIII столітті – обмежені фінансові ресурси шотландських університетів; зацікавленість регіональної спільноти в розвитку місцевих закладів вищої освіти; стагнація розвитку англійських університетів; вплив закордонних освітніх моделей. Протягом XIX століття – діяльність тимчасових комісій з контролю реалізації нововведень в